ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЗАҢНАМА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АҚПАРАТ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ
ISSN 2788-5283
eISSN 2788-5291
ТОМ 80 НӨМІРІ 3(2025), 23-36

ӘОЖ 342.39
ҒТАМР 10.07.00
DOI 10.52026/2788-5291_2025_80_3_23
Ғылыми мақала

© Г.С. Рысжанова[1*], Б. Ахмет[2] , Е.Б. Абдрасулов[3], 2025
[1] Қарағанды облысы бойынша Қазақстан Республикасының
Сот әкімшілігінің департаменті, Қарағанды, Қазақстан
[2] М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан
[3] Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(e-mail: [1]g.s.ryszhanova@mail.ru; [2]bekaahmetova@gmail.com; [3]aermek_19@mail.ru)

СОТТЫҢ ҚҰҚЫҚ ШЫҒАРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҒАРҒЫ СОТЫНЫҢ НОРМАТИВТІК ҚАУЛЫЛАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының құқықтық табиғаты, құқық жүйесіндегі орны және олардың құқық шығармашылығындағы рөлі жан-жақты зерттеледі. Авторлар Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары тек сот практикасын біріздендіру құралы ғана емес, сонымен қатар ұлттық құқықты дамытудың маңызды құқықтық тетігі екенін негіздейді. Мақалада осы қаулылардың құрылымдық ерекшеліктері, құқық нормаларын қалыптастырудағы маңызы және олардың құқықтық реттеудегі орнына қатысты теориялық және практикалық көзқарастар талданады. Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары Қазақстанның құқық жүйесінде ерекше орын алады. Олар сот практикасында туындайтын құқықтық олқылықтарды толтырып, заң нормаларын түсіндіру мен нақтылау арқылы құқық қолдану саласына елеулі ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл қаулылардың белгілі бір дәрежеде жаңа құқықтық ережелер қалыптастыратындығы туралы ғылыми пікірлер де назарға алынады. Мақалада осы пікірлерге салыстырмалы-талдамалық тәсілмен баға беріліп, олардың теориялық негіздері мен практикалық маңыздылығы қарастырылады. Зерттеу барысында формальды-заңдық, жүйелік-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық және тарихи-құқықтық әдістер қолданылды. Авторлар Жоғарғы Сот қаулыларының мәтіндерін, олардың қабылдану тәртібі мен құрылымын, сондай-ақ қаулылар арқылы қалыптасатын құқықтық ұстанымдарды жүйелі түрде талдайды. Сонымен қатар, Германия, Ресей және Түркменстан елдерінің сот құқық шығармашылығы тәжірибелерімен салыстырулар жүргізіледі. Мақалада сот билігінің құқық шығармашылығына қатысуы мен оның заң шығару билігімен арақатынасы мәселелері де қозғалады. Бұл контексте Жоғарғы Сот қаулыларының құқық көзі ретіндегі мәртебесі, олардың заңдық күші және нормативтік құқықтық актілер иерархиясындағы орны зерттеледі. Авторлар нормативтік қаулыларды құқық жүйесінің бір бөлігі ретінде заңнамалық тұрғыда нақтылау қажеттігін алға тартады және осы бағытта нақты ұсыныстар ұсынады. Бұл мақала сот құқық шығармашылығын зерттеу саласындағы ғылыми ізденістерді тереңдетуге, сондай-ақ нормативтік қаулылардың құқықтық мәртебесін қайта қарау мәселесін күн тәртібіне қоюға арналған өзекті еңбектердің бірі болып табылады.

Түйінді сөздер: Жоғарғы Сот, Нормативтік қаулы, құқық шығармашылығы, құқықтық ұстаным, құқықтық акт, құқық көзі, сот практикасы, құқық жүйесі, құқықтық реттеу, құқықтық олқылық.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: bekaahmetova@gmail.com.

Кіріспе

Сот билігінің құқық шығармашылығындағы орны мен рөлі – қазіргі құқық теориясы мен сот практикасының өзекті мәселелерінің бірі. Билікті бөлу қағидасына сәйкес, құқық шығару қызметі Парламентке тән деп есептеледі, ал сот органдары тек құқықты қолданушы ретінде қабылданады. Алайда заманауи құқықтық мемлекеттерде бұл ұстаным шартты сипатқа ие бола бастады. Сот билігінің құқық нормаларын нақтылау, толықтыру және белгілі бір дәрежеде қалыптастыру әрекеттері заң шығару процесіне жанама түрде ықпал ете отырып, ұлттық құқық жүйесінің дамуына серпін береді.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары осы тұрғыда ерекше маңызға ие. Олар тек сот практикасын жүйелеудің құралы ғана емес, сонымен қатар қолданыстағы заңнаманы нақтылау және құқықтық олқылықтарды толтыру арқылы заңдарды қолдану тиімділігін арттыруға бағытталған құқықтық актілер болып табылады. Бұл қаулылардың нормативтік құқықтық актілер ретінде заңды күші бар және олардың мазмұны жаңа құқықтық ережелердің қалыптасуына ықпал ететіндігі туралы пікірлер ғылыми қауымдастықта кең талқылануда.

Аталған мақалада соттың құқық шығару қызметі жөніндегі теориялық көзқарастарға талдау жасалып, Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының құқық жүйесіндегі орны мен мәні қарастырылады. Сонымен қатар, бұл қаулылардың құқық нормаларын қалыптастырудағы ерекшеліктері мен олардың ұлттық заңнаманы жетілдірудегі рөлі бағамдалады. Осы мақсатта отандық және шетелдік құқықтық доктриналар, нормативтік құқықтық актілер мен сот практикасы негізінде кешенді ғылыми зерттеу жүргізіледі.

Әдістер мен материалдар

Зерттеу барысында формальды-заңдық, жүйелік-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық, логикалық және тарихи-құқықтық әдістер қолданылды. Бұл әдістер Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының құқықтық табиғатын, олардың заңнамалық актілер жүйесіндегі орнын және ұлттық құқықты жетілдірудегі рөлін анықтауға мүмкіндік берді.

Материалдар ретінде Қазақстан Республикасының (бұдан әрі – ҚР) Конституциясы, «Құқықтық актілер туралы» және «Сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» заңдар, Азаматтық және Қылмыстық іс жүргізу кодекстері, ҚР Президентінің Сот әкімшілігі туралы Жарлығы, сондай-ақ Жоғарғы Соттың 2006–2022 жылдар аралығындағы нормативтік қаулылары пайдаланылды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Заң шығару және құқық шығару қызметінің субъектілері болып табылатын негізгі мемлекеттік органдарды қарастыра отырып, оның ұлттық заңнаманы дамытуға және жетілдіруге қатысуының деңгейін анықтау үшін сот билігінің қызметін талдауға көшейік.

Билікті бөлу теориясы заңнамалық функциялардың Парламентке тиесілі екендігін, Үкіметтің атқарушы құзыреттерді жүзеге асыратындығын және заңның дамуына үлес қосатын заңға тәуелді актілерді қабылдайтынын қарастырады. Бұл тұжырымдама бойынша, сот билігі жаңа құқық нормаларын шығармайды, яғни ұлттық заңнаманы қалыптастыруға қатыспайды, тек нақты істер бойынша шешімдер қабылдап, сот төрелігінің жұмыс істеуін қамтамасыз етуде заңдар мен заңға тәуелді актілердің белгіленген нормаларын қолданумен айналысады.

Аталған тұжырымдама ҚР Конституциясының 3-бабы 4-тармағында көрсетілген. ҚР Негізгі заңының нормаларында Республикадағы мемлекеттік билік заң шығарушы, атқарушы және сот деп билік тармақтарына бөлу принципіне сәйкес жүзеге асырылатындығы белгіленген. Сонымен бірге Конституцияда мемлекеттік билік тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін қолдана отырып, билік тармақтарының өзара әрекеттесуі негізінде жүзеге асырылады[1] деп жазылған.

[1] Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылы 30-тамызда республикалық референдумда қабылданған) // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 18.07.2025).

Бұл сот билігінің тәуелсіздігі абсолютті бола алмайтындығын білдіреді, өйткені ол өз функцияларын жүзеге асыруда басқа мемлекеттік органдармен өзара әрекеттеседі және көбінесе мемлекеттік биліктің бірлігі негізінде олармен өзара байланысты болады. Осындай байланысы болғандықтан, аталған өзара іс-қимыл барысында сот билігі ұлттық заңнаманы қалыптастыруға және дамытуға қатысады. Дей отыра, сот билігі Қазақстан Республикасының құқық жүйесін құруға және жетілдіруге өзара іс-қимыл процесі арқылы ғана әсер етіп қоймайды. Сот билігінің өз өкілеттіктері оған жаңа құқықтық нұсқамалар жасауға және қазақстандық заңнаманы дамытуға қатысуға мүмкіндік береді [1, с. 6].

Алайда соттың құқық шығару мәселесі бойынша даулар көне заманнан бері тоқтаған жоқ, өйткені соттың жаңа құқықтық нормаларды құруға қатысуы билікті бөлу теориясына қайшы келетін сияқты болып тұрады. Басқа жағынан қарасақ, заңның құқықтық табиғаты, оның абстрактілік дәрежесі көбінесе судьялардың қалауы бойынша қарау қажеттілігіне әкеліп соғады, нәтижесінде бұл судьялар құқығының пайда болуына себепші болады.

Бұл туралы К. Левеллин былай деп жазды: «заң шығарушы ережені тіпті бір нұсқада тұжырымдауды жасады делік, барысында ереженің реттейтін жағдайлары оған жақсы таныс болды делік және содан бері олар өзгерген жоқ деп есептесек те, бәрібір бір күні күмәнді жағдай туындайды, яғни позитивті құқықтың одан жоғары позитивті (надпозитивный) құндылықтарға сәйкестігі тұрғысынан судьяның өзіндік бағалауға жүгіну арқылы шешу керектігі туындайды» [2].

Француз заң ғылымы мен практикасының өкілдері сот билігінің қолданыстағы құқықты қалыптастыру мен дамытуға қатысу қажеттілігі туралы одан әрі түбегейлі пікір білдіріп, судьяның заң мен оның нормаларын нақты және дәл болған кезде қолдануы керек екенін баса айтты. Дегенмен де, егер судья құқықтық нұсқамалардың мазмұнына күмәнданып жатса, судья құқық қалыптастырушылықпен шектесетін кеңейтілген түсіндіруге жүгінуге құқылы. Бұл жерде жаңа құқықтық нормалардың құрылатындығы туралы айтылып отыр, бұлай айтудың себебі, Балло-Бопре Француз сот практикасының өкілі бола отырып, судьяларды қажет болған жағдайда қолданылатын заңнамалық мәтіндерді «әділеттілік, ақыл және қазіргі өмір талаптарына» бейімдеуге шақырды [3, с. 120].

Соттың құқық шығаруының қажеттілігі мен орындылығын негіздейтін ресейлік зерттеушілер соттың құқық шығару мүмкіндігі немесе болмауы керек екені туралы мәселені қозғаудың өзі орынсыз дейді. Бүгінгі таңда соттың құқық шығару фактісі барлық дерлік жерде танылды, сондықтан осыған байланысты пікірталастар оның басқа тақырыптары жайлы жүргізілуі керек екендігін айтады. Мәселен, соттың құқық шығарудағы шегі қандай, оның құқықтық табиғатының ерекшеліктері қандай, сот билігінің заңнаманы жетілдіруге және дамытуға қатысуы қандай формаларда жүзеге асырылады деген сияқты мәселелері [3, с. 118].

Қазақстандық конституциялық практика бұдан бұрын да сот билігінің құқық шығаруға қатысу мүмкіндігін заңнамалық деңгейде бекітуді ҚР Жоғарғы Сотының Республиканың қолданыстағы құқығын білдіретін нормативтік қаулыларды қабылдауы арқылы белгілеген болатын [4, с. 78].

Құқық туралы әдебиеттерде ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларына қолданыстағы құқық мәртебесінің берілуі, сондай-ақ нормативтік қаулыларды «Құқықтық актілер туралы» заңның 7-бабы 2-тармағына сәйкес[2], нормативтік құқықтық актілердің негізгі түрлеріне жатқызылуы кей кездері сынға ұшырайды. Солардың ішінен айтатын болсақ, мәселен Л. Чантурия ҚР Жоғарғы Сотына нормативтік қаулылар түрінде нормативтік құқықтық актілер шығару құқығын беру фактісінің күмәнді және бұрыс екенін атап өтті.

Біріншіден, оның пікірінше, Жоғарғы Сотта биліктің шамадан тыс шоғырлануы байқалады, ол бір уақытта құқық қолдану және құқық шығару органы бола алады.

[2] Құқықтық актілер туралы Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі №480-V Заңы // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000480 (жүгінген күні: 18.07.2025).

Екіншіден, нормативтік қаулылар көбінесе «соттар есеруі керек» деген сөздермен бірге жүру фактісі құқықтың екі жүйесінің пайда болуына әкелуі мүмкін, яғни соттар бір нормативтік қаулыларды қолданса, өзге органдар сол санаттағы істерге басқа нормативтік құқықтық актілерді қолдануы орын алуы мүмкін.

Үшіншіден, нормативтік құқықтық актілерді шығару үшін халықпен сайланған Парламентпен салыстырғанда, сот билігінде заңдастырудың қажетті дәрежесі жоқ.

Төртіншіден, Жоғарғы Соттың заң шығару және құқық шығару жұмысы бойынша тәжірибесі жоқ, нормативтік қаулыларды дайындауды және қабылдауды қамтамасыз ететін мамандары, тиісті институттары, бөлімдері жоқ.

Бесіншіден, Л.Чантурияның ойынша, сот органының кез-келген құқықтық актісі тек күресу (қарсыласу) процесінің нәтижесінде қабылдануы керек, бұл керек деп отырғанымыз нормативтік қаулыларды қабылдау формасына келмейді.

Алтыншыдан, сот шешімдері тек заң негізінде қабылдануы керек.

Жетіншіден, нормативтік қаулыларды қабылдау кезінде актіні тіркеуші орган – Әділет министрлігі тарапынан ҚР заңдарына сәйкестікке және конституциялық бақылау органы тарапынан ҚР Конституциясына сәйкестікке ықпал етудегі бақылау қамтамасыз етілмейді.

Сегізіншіден, ережелер олқылықтарды қамтуы мүмкін және көбінесе дер кезінде шығарылмайды [5, с. 169-170].

Бұл мәлімдемелермен толық келісу қиын, сондықтан Европалық адам құқықтары сотының судьясы, профессор Л.Чантурияның ұстанымдарын дұрыс деп санауға келмейтін өз аргументтерімізді келтірейік. Сонымен сот билігі нормативтік қаулылар шығарған кезде құқық қолдану және құқық шығару қызметімен айналыса отырып, өз қолында үлкен билікті шоғырландырады деген пікір биліктің басқа тармақтары да екі немесе одан да көп стратегиялық функцияларды орындай алатындығына байланысты дұрыс емес. Мысалы, ҚР Үкіметі, түрлі министрліктер мен ведомстволар заң нормаларын орындай отырып, құқық қолдану және құқық шығару қызметтерімен де айналысады. Осы жағдайда Үкіметте биліктің шамадан тыс шоғырлануы туралы ешкім ешқашан айтпайды.

Нормативтік қаулыларды шығару және оларды «соттар ескеруі керек» деген сөздермен сүйемелдеу құқықтың екі жүйесінің пайда болуына әкелуі мүмкін деген алаңдаушылық негізсіз. Құқық туралы әдебиеттерде айтылғандай, Жоғарғы Сот нормативтік қаулылар қабылдау арқылы тек соттар үшін емес, сонымен бірге сот процесіне қатысатын барлық субъектілер үшін ережелер жасайды. Олар жедел-іздестіру және бақылау-қадағалау құзыреттері бар органдар үшін міндетті болып табылатын болады. Бұған прокуратура, анықтау және алдын ала тергеу органдары, өртке қарсы қызметтер, шекара қызметтері, кедендік органдар, санитарлық-эпидемиологиялық қызметтер және т.б. кіреді [6].

Мәселен, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Жеке айыптау істері бойынша сот практикасы туралы» 2006 жылғы 25 желтоқсандағы №13 нормативтік қаулысының 6-тармағы анықтау органдарын, тергеушіні және прокурорды жеке айыптау істері бойынша шағымдар түскен кезде оларды Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай реестріне тіркеуге және солар бойынша үш күн ішінде шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізуге міндеттейді[3].

Жоғарғы Сот нормативтік қаулылар шығара алмайды, өйткені сот билігінде Парламенттікі сияқты қажетті заңдастырудың қажетті дәрежесі жоқ деген тезиске қатысты Л. Чантурияның үшінші аргументі де сынға төтеп бере алмайды. Әрине Парламент өз құзыретіндегі заңдастырудың үлкен дәрежесіне ие, әйтсе де бұл заңдастыру Парламентке заң шығаруға мүмкіндік береді.

Осы мәселе бойынша Жоғарғы Сотқа келетін болсақ, оның нормативтік

[3] «Жекеше айыптау істері бойынша сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 25-желтоқсандағы N 13 Нормативтік қаулысы (11.12.2020 ж. уақытына қарай өзгерістермен және толықтыруларымен) // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P06000013S_ (жүгінген күні: 18.07.2025).

құқықтық актіні заң деңгейінде қабылдау туралы емес, нормативтік құқықтық актіні тек заңға тәуелді реттеу деңгейінде қабылдау туралы айту керек. Үкіметте де Парламенттікі сияқты заңдастыру дәрежесі жоқ. Дегенмен бұл ҚР Үкіметінің нормативтік мазмұндағы заңға тәуелді актілерді қабылдауына кедергі болып табылмайды. Демек ҚР Жоғарғы Соты да осындай өкілеттіктерге ие бола алады.

Л.Чантурияның Жоғарғы Соттың заң шығару және құқық шығару жұмысында тәжірибесі жоқ, нормативтік қаулыларды дайындауды және қабылдауды қамтамасыз ететін тиісті институттары, бөлімдері, мамандары жоқ деген төртінші дәлелі де сын көтермейді.

Біріншіден, сот билігі өкілдерінің заң шығару процесіне тиімді қатысуын біз диссертацияның келесі бөлімдерінде қарастыратын боламыз. Екіншіден, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының, Астанадағы, республикалық маңызы бар қалалардағы және облыстардағы жергілікті және басқа да соттардың аумақтық бөлімшелерінің қызметін ұйымдық-құқықтық, ақпараттық-талдамалық және материалдық-техникалық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын Жоғарғы Сот жанынан Сот әкімшілігі жұмыс істейді. ҚР Президентінің 2023 жылғы 19-қаңтардағы Жарлығымен бекітілген Сот әкімшілігі туралы ережеге сәйкес, Сот әкімшілігінің негізгі функцияларының бірі – Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының жобаларын әзірлеу. Сот әкімшілігі осы функцияны жүзеге асыруда заң жобалау, сараптамалық, зерттеу жұмыстарын орындау және консультациялар беру үшін белгіленген тәртіппен ғылыми ұйымдарды, мемлекеттік және өзге де органдардың, мекемелер мен ұйымдардың қызметкерлерін, мамандар мен сарапшыларды тарта алады. Бұдан басқа, ол Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының жобаларын дайындау жөніндегі функцияны жүзеге асыру үшін консультативтік-кеңесші органдарды, ведомствоаралық жұмыс топтарын, сараптамалық комиссияларды құра алады[4].

Үшіншіден, нормативтік құқықтық актілерді қабылдау рәсімі Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 7-наурыздағы жалпы отырысының Регламентінде белгіленген, онда құқық шығару жұмысының барлық аспектілері қамтылған. Осылайша Регламенттің 2-тарауында сот практикасын зерделеу, нормативтік қаулыларды қабылдау бойынша жалпы отырысты дайындау және өткізу тәртібі айқындалады[5].

ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларын қабылдау мүмкіндігін жоққа шығаратын және сот органының кез келген құқықтық актісі тек қарсыласу процесінің нәтижесінде қабылдануы тиіс деген тезистің де жеткілікті теориялық және практикалық негізі жоқ. Мәселен, ҚР Азаматтық процестің кодексінің 138-бабына сәйкес, судья қарсыласу процесінің белгілері жоқ болса да, сот бұйрығын шығару туралы арызды қабылдаудан бас тартуға немесе қайтаруға қатысты Анықтау формасында сот актісін қабылдай алады, егер мысалы жауапкердің тұрғылықты жері немесе орналасқан жері Қазақстан Республикасынан тыс жерде болса, арыз мемлекеттік бажмен төленбеген және т.с.с. жағдайларда[6].

Басқа жағынан алсақ, салыстырмалы түрдегі қарсыласу, керісінше біздің ойымызша ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларын қабылдау кезінде байқалады, өйткені Сот әкімшілігі дайындаған нормативтік қаулылардың жобалары Жоғарғы Соттың судьяларына, Конституциялық Соттың Төрағасына, Бас Прокурорға, Әділет министріне, Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігіне, облыстық соттарға, Судьялар одағына, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы ғылыми-консультативтік кеңес мүшелеріне және басқа да мүд-

---

[4] «Қазақстан Республикасы Сот әкімшілігінің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 19 қаңтардағы №106 Жарлығы. // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2300000106 (жүгінген күні: 18.07.2025).

[5] Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жалпы отырысының Регламенті Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жалпы отырысының 7 наурыздағы 2007 жылғы қаулысымен БЕКІТІЛДІ. // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000001S (жүгінген күні: 18.07.2025).

[6] Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы №377-V ҚРЗ. //URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377 (жүгінген күні: 18.07.2025).

делі тұлғалар мен ведомстволарға танысу және жалпы отырысқа дейін 2 айдан кешіктірмей ескертулер мен ұсыныстар алу үшін жіберіледі. Жоба Жоғарғы Соттың веб-сайтының «Жоғарғы Соттың жалпы отырысы» айдарында орналастырылады. Қажет болған жағдайда нормативтік қаулының жобасы жариялық талқылау үшін мамандандырылған құқықтық басылымдарда жариялануы мүмкін және оны апробациялау жергілікті соттарға барып жүргізіледі[7].

Еуропалық адам құқықтары сотының судьясы Л.Чантурияның сот шешімдері тек заң негізінде қабылдануы керек, сондықтан Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларын соттар қолдана алмайды деген сынында айтылған алтыншы тезисін негіздеуге келмейді деуге болады, өйткені бұл жағдайда заң сөзі ұлттық заңнаманың бүкіл жүйесін білдіреді. Судья шешім қабылдау барысында заңдардың ережелерін егжей-тегжейлендіретін және нақтылайтын заңға тәуелді актілерді айналып өте алмайды. Мысалы, судья әскери қызметшілерге жауынгерлік кезекшілік жүргізу ережелерін бұзғаны үшін үкім шығара алмайды[8], егер осы Заңға тәуелді құқықтық актіні талдамаса[9] және бұл ережелердің қай бөлігінде бұзылғанын анықтамаса және оны сот шешімінде көрсетпесе.

Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары ешқандай бақылауға алынбайды деген аргументпен де келісу қиынға соқтырады. ҚР Конституциясына және ҚР Конституциялық Соты туралы ҚР Конституциялық заңына сәйкес, Конституциялық Сот азаматтардың өтініштері бойынша олардың Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтары мен бостандықтарын тікелей қозғайтын Қазақстан Республикасының құқықтық актілерін Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігіне қарайды. Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары ҚР құқықтық актілер туралы заңына сәйкес негізгі нормативтік құқықтық актілерге жатқызылғандықтан, олар Конституциялық Сотпен ҚР Конституциясына сәйкестігі тұрғысынан қаралуы мүмкін. Бұл Қазақстан Республикасы Президентінің, Бас прокурордың, Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің Конституциялық Сотқа Қазақстан Республикасының барлық нормативтік құқықтық актілерінің (Бас прокурордың өтініші) Республика Конституциясына немесе Конституцияда бекітілген адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын нормативтік құқықтық актілерге (Адам құқықтары жөніндегі уәкіл) сәйкестігі тұрғысынан берген өтініштеріне де қатысты.

Профессор Л.Чантурияның Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларында олқылықтар болуы мүмкін және нәтижесінде оларды қабылдауға болмайды деген соңғы дәлелінің теориялық мәні жоқ. Нормативтік құқықтық актілерде, заңдарды қоса алғанда, олқылықтардың болуы құқықтық реттеу жүйесінде жиі кездесетін құбылыс. Оның объективті де, субъективті де себептері бар. Алайда бұл олқылықтар болуы мүмкін деген қорқынышқа сілтеме жасай отырып, заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілерді, Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларын қоса алғанда, шығарудан бас тартудың керегі жоқ.

Алайда шетелдік ғалымдар мен практиктер ғана емес, кейбір қазақстандық зерттеушілер де ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларды шығаруына қарсы. Осы мәселе бойынша А.Е. Абдрасулова Жоғарғы соттың негізгі қызметі сот төрелігі болуы керек, ал нормативтік құқықтық актілерді шығару оның қызмет салаларынан шығарылуы керек деп санайды. Бұл ретте автор бұрынғы КСР Одағы мемлекетін мысалға келтіреді, олардың құрамындағы барлығы дерлік жоғары сот органдарымен императивті сипаттағы әртүрлі нормативтік мазмұндағы актілердің қабылдануынан бас тартты, Түркменстанды қоспағанда,

[7] Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жалпы отырысының Регламенті Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты жалпы отырысының 7 наурыздағы 2007 жылғы қаулысымен БЕКІТІЛДІ. //URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000001S (жүгінген күні: 18.07.2025).

[8] Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ. //URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226.

[9] «Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының жалпыәскери жарғыларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 5 шілдедегі N 364 Жарлығы. //URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U070000364_ (жүгінген күні: 18.07.2025).

оның Жоғарғы Соты бүгінгі күнге дейін міндетті бұйрық түрінде соттар үшін басты түсініктемелер қабылдайды [7, с. 18].

Жалпы мұндай ескертудің маңыздылығын атай отырып, Германия Жоғарғы Сотының сот практикасының біркелкілігін қамтамасыз етудегі тәжірибесін талдай отырып, ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларына да тоқталған басқа шетелдік зерттеушілердің пікірін де көрсетпеске болмас. Олар нормативтік құқықтық актіні қабылдау негізінде құқықтың жаңа нормаларын құру сот билігі қызметінің басты формасы болып табылмайтынына қарамастан, сот билігі жұмысының қосымша бағыты ретіндегі мұндай құзыреттің ҚР сот төрелігін іске асыру процесінің тиімділігін қамтамасыз ететінін атап өтті. Бұны Парламенттің заңнамалық функциялары сот төрелігін жүзеге асырудың сапасын толық қамтамасыз ете алмайтындығымен байланыстырады, өйткені сот практикасы Парламенттің заңнамалық актілерін толықтыратын, анықтайтын, нақтылайтын және егжей-тегжейлендіретін Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларын қажет етеді. Нормативтік қаулылар әмбеде заңдардың мәнін өзгертпейді, яғни заңдарға жаңа құқықтық нұсқамалар енгізбейді [8].

Жоғарыда аталған пікір негізінен дұрыс, алайда Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысына жаңа бір нәрсе енгізбесе, оның шығарылуы құры бос әрекет: нормативтік қаулының мазмұны қарапайым түсіндіруге айналады.

Осыған мәселеге байланысты Ж.Н.Баишевтің ұстанымы дұрысырақ көрінеді, ол Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларында жаңа құқық нормаларын құру мүмкіндігі туралы мәселені көтере отырып, оның күрделілігін және біржақты жауаптың жоқтығын айтады. Және де нормативтік қаулылар заң жүзінде нормативтік құқықтық актілер болып табылады деген ереженің дау тудырмайтындығы автоматты түрде оларда құқықтың жаңа нормалары бар деген логикалық қорытындыға әкеледі. Нормативтік құқықтық актіде, тіпті нақтылау немесе анықтау сипатында болса да, жаңа ережелердің болмауы мүмкін емес. Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары әртүрлі тұрғыдан көбінесе стандартты, классикалық нормативтік құқықтық актілерге ұқсамауы мүмкін, бірақ нормативтік қаулылардың құрылу ерекшелігі олардың құқықтың жаңа нормаларын жасайтындығын және ұлттық заңнама жүйесін жетілдіретіндігін жоққа шығармайды [9].

ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларындағы құқық нормаларының құрылу формалары Е.Б. Абдрасуловпен жақсы зерттелді, ол құқық нормаларының құрылу ерекшелігін атап өтіп, сонымен бірге талданатын құқықтық құжаттарда құқық нормаларының құрылымын классикалық формада құру мүмкіндігін де көрсетті. Оларда гипотезаны, диспозицияны және құқықтық қатынастардың санкциясын анықтауға болады.

Мысалы, Жоғарғы Соттың 2007 жылғы 25 желтоқсандағы Нормативтік қаулысында[10] құқықтық нормалардың дәстүрлі формада құрылғандығын көруге болатын көптеген тармақ бар. 25 тармақтағы шығарылу санының (таралымының) ұлғаюы типографияның өзіне байланысты жағдай – гипотеза болса, белгіленген ереже диспозия болады, бұл жағдайда баспа ұйымы контрафактілік сипаттағы өнімді дайындау субъектісі ретінде танылады. Норманың санкциясы ретінде жауапкершілік болады, ол нормативтік қаулының ережелерінде басқа нормативтік құқықтық актіге сілтеме жасай отырып көзделген. Берілген мысалда құқықтық ережелердің классикалық құрылымдық бөліктерін анықтау үшін белгілі бір логикалық әрекеттерді жасау қажеттілігі жоқ. Оларды бірден байқауға болады [10].

Құқық нормасының құрылымдық бөліктерін классикалық формада құрылуын Жоғарғы Соттың 2022 жылғы 21 сәуірдегі «Соттардың мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы қолдануы туралы» нормативтік қаулысынан да көруге болады. Нормативтік қаулының 2-тармағының 5 абзацы талапкердің конкурс қорытындыларын заңсыз деп

[10] «Соттардың авторлық құқық және сабақтас құқықтарды қорғау жөніндегі заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы» 2007 жылғы 25 желтоқсандағы №11 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы //URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000011S_ (жүгінген күні: 18.07.2025).

тану және жасалған мемлекеттік сатып алу туралы шартты жарамсыз деп тану талабының сәтімен айқындалатын норманың қолданылу талабынан басталады. Норманың диспозициясы мұндай талаптарды ӘРПК-ң 156-бабындағы ережелердің талаптарын ескере отырып, мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотта қарауды көздейді[11].

Көп жағдайда нормативтік қаулыларда сол немесе өзге заң нормаларының құрылымдық бөліктері нақтыланады, осының негізінде ұлттық заңнама нормаларын дамыту мен жетілдіру қамтамасыз етіледі. Оны мысал арқылы көрсететін болсақ, ҚР Жоғарғы Сотының 2022 жылғы 26-мамырдағы «Соттардың атқарушылық жазбаға дау айту бойынша істерді қарау кезінде заңнаманы қолдануы туралы» нормативтік қаулысының 3-тармағында АПК-ң 364 бабы 1-тармағының нотариаттық әрекет жасаудан бас тарту туралы ережелері нақтыланады. Нормативтік қаулының 3-тармағында атқарушылық жазба жасаудан құқыққа сыйымсыз түрде бас тарту ұғымы ашылады, бұл негіз бойынша бас тарту деп түсініледі және нотариат саласындағы қатынастарды реттейтін заңнамада көзделмеген[12].

Қылмыстық-процестік қатынастарды реттеу саласындағы ұлттық заңнама нормаларының дамуы мен жетілдірілуін ҚР Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 24-қаңтардағы «Бұлтартпау шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы (22.12.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтыруларымен)» нормативтік қаулысының ережелерінен байқауға болады. Осы құқықтық актіде ҚПК-ң 151 бабының қамауда ұстау мерзімін ұзарту туралы өтінішхатқа қатысты ережелерін нақтылау қамтамасыз етілген. Мұндағы нақтылау тергеу судьясының назарын күдіктіні қамауда ұстау мерзімінің аяқталуы оны ұзартуға негіз болып табылмайтындығына аударуға бағытталған. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының сот алдында қамауда ұстау мерзімін ұзартудағы негіздемелерді растайтын дәлелдемелерінің болуы міндетті[13].

ҚР ҚПК нормаларын қолданудың тиімділігіне бағытталған тура осындай мазмұнды ҚР Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 11 желтоқсандағы «Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау туралы» нормативтік қаулысы да қамтиды. Онда, нақты айтқанда, ҚР ҚПК-ң 232-бабында көрсетілген үшінші тұлға ұғымы нақтыланады және егжей-тегжейленеді. Нормативтік қаулыда кез келген жеке тұлға (мысалы, күдіктінің туыстары, достары, таныстары), ҚПК-ң 232-бабының сегізінші бөлігінде көрсетілгендей жәбірленуші мен адвокатты қоспағанда, іс үшін маңызы бар ақпаратты алатын немесе беретін тұлға үшінші тұлға деп түсінілуі тиіс екені түсіндіріледі[14].

ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының мазмұнын талдау олардың ұлттық заңнаманы жетілдіру мен дамытудағы рөлін асыра бағалау қиын екенін көрсетеді. Профессор М.Т. Әлімбеков нормативтік қаулылардың реттеуші сапасын айта отырып, нормативтік қаулылардың жеке және заңды тұлғалардың едәуір санына және адам мен қоғам өмірінің әртүрлі салаларындағы бірқатар жағдайларға нормативтік-ұйымдастырушылық әсерінің маңызды рөлі туралы атап өтті. Сонымен қатар автор нормативтік қаулылардың заңдық күшінің деңгейі ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларында түсіндірілетін заңдардың күші мен мәніне сәйкес келеді деп пайымдайды [11].

Осындай тұжырыммен келісе отырып, мұндай көзқарас ҚР Құқықтық

[11] «Соттардың мемлекеттік сатып алу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы» 2022 жылғы 21 сәуірдегі №4 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P220000004S (жүгінген күні: 18.07.2025).

[12] «Соттардың атқарушылық жазбаға дау айту бойынша істерді қарау кезінде заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2022 жылғы 26 мамырдағы №6 Нормативтік қаулысы. // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P220000006S (жүгінген күні: 18.07.2025).

[13] «Бұлтартпау шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы» 2020 жылғы 24 қаңтардағы №1 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P200000001S (жүгінген күні: 18.07.2025).

[14] «Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 11 желтоқсандағы №5 Нормативтік қаулысы. // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P200000005S (жүгінген күні: 18.07.2025).

актілер туралы заңында көрініс табуы тиіс деп санаймыз. Өкінішке орай Құқықтық актілер туралы заңның 5-бабы 2-тармағында ҚР Конституциялық Сотының нормативтік қаулыларының алатын орны ғана неғұрлым дәл айқындалған, олар ҚР Конституциялық Сотының нормативтік қаулыларында қаралу нысанасына айналатын конституциялық нормаларға теңестірілген. Заңның осы бабының 3-тармағында Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының заңды күші туралы емес, сот практикасы мәселелері бойынша түсіндірулерге қатысты оның мазмұны туралы айтылады.

ҚР Конституциясының, «Сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық заңның, Құқықтық актілер туралы заңның нормаларын кешенді қарастырылуына сүйене отырып, ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының заңдық күші деңгейін заңнамалық тұрғыдан бекітудің барлық алғышарттары бар деп есептейміз.

Біріншіден, ҚР Конституциялық Сотының нормативтік қаулылары сияқты, ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары да ҚР Конституциясына сәйкес, ҚР Конституциясынан бастап басқа да маңызды заңнамалық актілермен қатар қолданыстағы құқық болып табылады.

Екіншіден, Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары Құқықтық актілер туралы заңның 35-1-бабының 1-тармағына сәйкес, Конституциямен, конституциялық заңдармен, кодекстермен, заңдармен, нормативтік сипаттағы ҚР Президентінің жарлықтарымен; Парламенттің және оның Палаталарының нормативтік мазмұны бар қаулыларымен, ҚР Қауіпсіздік Кеңесі төрағасының нормативтік құқықтық актілерімен; нормативтік мазмұндағы Үкіметтің қаулыларымен, оның ішінде заңдық күші бар уақытша қаулысымен; ҚР Конституциялық Соттың нормативтік қаулыларымен қатар әділет органдарында тіркелуге жатпайды.

Үшіншіден, ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары Конституциялық Соттың нормативтік қаулылары сияқты нормативтік құқықтық актілер иерархиясынан тыс тұрады. Дегенмен осыған қарамастан, ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының заңдық күші Құқықтық актілер туралы заңның 5-бабы 2-тармағында айқындалған делік, ал ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының заңдық күші белгіленбеген.

Құқықтық актілер туралы заңның тағы бір кемшілігі - ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары заңнамалық актілерге де, заңға тәуелді актілерге де жатқызылмаған, сонысына қарамастан нормативтік құқықтық актілер болып табылады.

Біз мұнда айқын қарама-қайшылықты көріп отырмыз, өйткені мұндай жағдайда Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары теориялық тұрғыдан заңдар мен заңға тәуелді актілерден тұратын қазақстандық заңнама жүйесінен толығымен шығып, нормативтік құқықтық актінің жекелеген түрін құрайтын болып тұр, ал бұл бұрыс болып саналады. Яғни бір мемлекетте құқықтың екі жүйесі болуы мүмкін емес, әмбеде ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары басқа нормативтік құқықтық актілермен қатар қолданыстағы құқық жүйесінде көрсетілген.

Сонымен ҚР ҚК нормативтік қаулыларының қабылдануы және олардың мазмұны аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін заңдардың құқықтық сипатына байланысты. Заңдар тұрақтылығы пен орнықтылығымен сипатталады, артық нақтыланбайды және егжей-тегжейленбейді. Осыған байланысты заң құқықтық регламенттеу арқылы қоғамдық қатынастардың ең көп түрлерін қамтиды.

Сонымен қатар қоғамның үдемелі дамуы, өмірдің барлық аспектілерінің жедел дамуы заңнамалық нормаларды нақтылау және егжей-тегжейлеу, олардың мәні мен мазмұнын ашу қажеттілігін тудырады. Сот билігі негізгі құқық қолдану органы ретінде, заңдағы олқылықтар мен қайшылықтарды ескере отырып, заңға тәуелді реттеу қажеттілігіне барынша жауап береді.

Осыған байланысты ҚР Жоғарғы Сотының қолданыстағы құқық болып табылатын нормативтік қаулыларды және заңнамалық нормаларды дамытып, толықтыратын негізгі нормативтік құқықтық актілердің бірін қабылдауына

объективті қажеттілік туындайды. Бұл мәселеде тек Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларындағы заңдардың ережелерін нақтылау шектерін сақтау маңызды. Нормативтік қаулыларда заң нормаларын жеткіліксіз нақтылау да, сондай-ақ заңнамалық нормаларды шамадан тыс егжей-тегжейлеу де құқықтық реттеу үшін зиянды болады. Оңтайлы теңгерімді сақтау үшін сот жүйесінің, республиканың барлық органдары мен ұйымдарының тынымсыз және үздіксіз жұмыс істеуі керек.

Қорытынды

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары ұлттық құқық жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олар сот практикасының біріздiлігін қамтамасыз етіп қана қоймай, заңнамалық нормаларды нақтылау және толықтыру арқылы құқықтық реттеудің тиімділігін арттырады. Зерттеу барысында Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары құқықтың жаңа нормаларын жасауға қабілетті, өзіндік құқық шығармашылық сипатқа ие актілер ретінде танылды. Қаулылардың құқықтық табиғаты, құрылымдық ерекшеліктері мен қабылдану тәртібі оларды заңнама жүйесіне органикалық түрде енгізу қажеттігін көрсетеді. Бұл актілердің заңдық күші мен орны «Құқықтық актілер туралы» заңда неғұрлым нақты әрі айқын белгіленуі тиіс. Сот билігінің нормативтік қаулылар арқылы құқықты дамытуға қатысуы құқықтық мемлекет қағидаттарына қайшы келмей, керісінше, оны нығайтуға ықпал етеді.

Авторлардың үлесі

Г.С. Рысжанова– нәтижелер мен талқылау.
Б. Ахмет– материалдар мен әдістер, әдебиеттерді рәсімдеу, транслитерация.
Е.Б. Абдрасулов – кіріспе, талдаулар, қорытынды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алимбеков, М.Т., Абдрасулов Е.Б. Применение гражданско-правовых норм судом в современный период. Монография // М.Т. Алимбеков, Е.Б. Абдрасулов // - Астана, 2009. - 274 с.
2. Llewellyn, K.N., Gewirtz P., Ansaldi M. // The Case Law System in America. Columbia Law Review // K.N. Llewellyn, P. Gewirtz, M. Ansaldi // - 1988. - No. 88(5). - P. 989–1020. // Retrieved from https: //doi.org/10.2307/1122696 (date of reference: 23. 07.2025.)
3. Давид, Р. Основные правовые системы современности: [пер. с фр. В.А. Туманова] // Рене Давид, Камилла Жоффре-Спинози // – М.: Международные отношения, 1996. - 400 с.
4. Мугауова, А.И. Толкование правовых норм судом (вопросы теории и практики): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 //А.И. Мугауова // - Бишкек, 2012. - 158 с.
5. Чантурия, Л. О правовой природе судебных актов и пределах судейского правотворчества // Л.Чантурия // В книге: Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда: монография; Под общ.ред. М.Т. Алимбекова. – Астана, 2009. – 330 с.
6. Бахтыбаев, И.Ж. Проблемы применения нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан в деятельности органов, осуществляющих оперативно-розыскные и контрольно-надзорные функции // И.Ж. Бахтыбаев // Межд. научно-практ. семинар «Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан и их роль в эффективности отправления правосудия», г. Алматы, 12 мая 2009 года. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30461689 (дата обращения: 18.07.2025).
7. Абдрасулова, А.Е. Официальное разъяснение нормативных правовых актов: опыт стран ЕАЭС и пробелы законодательного регулирования в Республике Казахстан // А.Е. Абдрасулова // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия «Право». - 2021. - №3(136). - С. 11-20.
8. Трунк, А. Роль Верховного суда в обеспечении единообразия и развития

судебной практики: опыт Германии // А. Трунк // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //online.zakon.kz/Document/?doc_id=30466213 (дата обращения: 18.07.2025).

9. Баишев, Ж.Н. Место и роль нормативных постановлений в системе нормативных правовых актов и действующего права // Ж.Н. Баишев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30466063 (дата обращения: 18.07.2025).

10. Формы отражения в нормативных постановлениях запретов, предписаний и дозволений // В книге: Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда: монография // Под общ.ред. М.Т. Алимбекова. - Астана, 2009. - 330 с. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //online.zakon.kz/Document/?doc_id=31064215&pos=2;-34#pos=2;-34 (дата обращения: 18.07.2025).

11. Алимбеков, М.Т. Пределы конкретизации норм законодательства в нормативных постановлениях Верховного Суда Республики Казахстан // М.Т. Алимбеков // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36249336&pos=6;-106#pos=6;-106 (дата обращения: 18.07.2025).

© Г.С. Рысжанова[1], Б. Ахмет[2], Е.Б. Абдрасулов[3], 2025

[1] Департамент Судебной администрации Республики Казахстан по Карагандинской области, Караганда, Казахстан

[2] Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан

[3] Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

(e-mail: [1]g.s.ryszhanova@mail.ru; [2]bekaahmetova@gmail.com; [3]aermek_19@mail.ru)

ТЕОРИЯ ВОПРОСА СУДЕБНОГО ПРАВОТВОРЧЕСТВА И НОРМАТИВНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ ВЕРХОВНОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В данной статье всесторонне исследуются правовая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан, их место в правовой системе и роль в процессе правотворчества. Автор обосновывает, что нормативные постановления Верховного Суда являются не только инструментом унификации судебной практики, но и важным юридическим механизмом развития национального права. В статье рассматриваются структурные особенности данных актов, их значение в формировании правовых норм и место в системе правового регулирования с точки зрения теории и практики. Нормативные постановления Верховного Суда занимают особое место в правовой системе Казахстана. Они существенно влияют на сферу правоприменения, устраняя пробелы в праве, уточняя и конкретизируя нормы законодательства. В статье также анализируются научные позиции, согласно которым такие постановления в определённой степени формируют новые правовые положения. Посредством сравнительно-аналитического подхода проводится оценка этих взглядов, исследуются их теоретические основания и практическое значение. В ходе исследования применялись формально-юридический, системно-структурный, сравнительно-правовой и историко-правовой методы. Авторы проводят системный анализ текстов нормативных постановлений Верховного Суда, порядка их принятия, структуры, а также правовых позиций, формируемых посредством этих актов. Также проводится сопоставление с практикой судебного правотворчества Германии, России и Туркменистана. В статье рассматриваются вопросы участия судебной власти в правотворчестве и её соотношения с законодательной властью. В этом контексте исследуется статус нормативных постановлений как источника права, их юридическая сила и место в иерархии нормативных правовых актов. Автор поднимает вопрос о необходимости законодательного закрепления правового статуса нормативных постановлений как самостоятельного элемента правовой системы и предлагает конкретные предложения в данном направлении. Настоящая статья представляет собой актуальное научное исследование, направленное

BULLETIN OF INSTITUTE OF LEGISLATION AND LEGAL INFORMATION OF THE RK Volume 80, №3-2025

на углублённое осмысление судебного правотворчества и пересмотр правового статуса нормативных постановлений.

Ключевые слова: Верховный Суд, нормативное постановление, правотворчество, правовая позиция, правовой акт, источник права, судебная практика, правовая система, правовое регулирование, пробел в праве.

© G.S. Ryszhanova[1], B. Akhmet[2], Y.B. Abdrassulov[3], 2025

[1] Department of Judicial Administration of the Republic of Kazakhstan for Karaganda Region, Karaganda, Kazakhstan

[2] M. Kozybayev named after North Kazakhstan University, Petropavl, Kazakhstan

[3] Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan

(e-mail: [1]g.s.ryszhanova@mail.ru; [2]bekaahmetova@gmail.com; [3]aermek_19@mail.ru)

THEORY OF THE ISSUE OF JUDICIAL LAWMAKING AND NORMATIVE RESOLUTIONS OF THE SUPREME COURT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the legal nature of the normative resolutions of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, their place within the national legal system, and their role in the law-making process. The author substantiates that the normative resolutions of the Supreme Court are not only a means of unifying judicial practice but also an essential legal mechanism for the development of national law. The article examines the structural features of these resolutions, their significance in the formation of legal norms, and their position within the legal regulation system from both theoretical and practical perspectives. The normative resolutions of the Supreme Court occupy a unique place in Kazakhstan's legal system. They play a significant role in eliminating legal gaps and influencing the application of law by interpreting and clarifying legislative provisions. The article also considers scholarly opinions suggesting that these resolutions may, to a certain extent, constitute new legal norms. A comparative and analytical approach is used to assess these views and to explore their theoretical foundations and practical relevance.The research applies formal legal, systemic-structural, comparative-legal, and historical-legal methods. The authors conduct a systematic analysis of the texts of the Supreme Court's resolutions, their adoption procedures and structures, as well as the legal positions formed through these acts. Furthermore, the judicial law-making practices of Germany, Russia, and Turkmenistan are examined for comparison.The article also addresses the involvement of the judiciary in law-making and its relationship with the legislative branch. Within this context, the status of normative resolutions as sources of law, their legal force, and their place in the hierarchy of normative legal acts are investigated. The author argues for the necessity of legislatively clarifying the legal status of normative resolutions as an integral part of the legal system and offers specific proposals in this regard. This article represents a relevant scholarly contribution aimed at deepening the understanding of judicial law-making and raising the issue of revisiting the legal status of normative resolutions.

Keywords: Supreme Court, normative resolution, law-making, legal position, legal act, source of law, judicial practice, legal system, legal regulation, legal loophole.

References:

1. Alimbekov, M.T. Primenenie grazhdansko-pravovyh norm sudom v sovremennyi period. Monografiya // M.T. Alimbekov, E.B. Abdrasulov // - Astana, 2009. - 274 s.

2. Llewellyn, K.N. // The Case Law System in America. Columbia Law Review // K.N. Llewellyn, P. Gewirtz, M.Ansaldi // - 1988. - No. 88(5). - P. 989-1020. // Retrieved from https://doi.org/10.2307/1122696 (date of reference: 23. 07.2025).

3. David, R. Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti: [per. s fr. V.A. Tumanova] // Rene David, Kamilla Zhoffre-Spinozi // - M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1996. - 400 s.

4. Mugauova, A.I. Tolkovanie pravovyh norm sudom (voprosy teorii i praktiki): dis. … kand. jurid. nauk: 12.00.01 // A.I. Mugauova // - Bishkek, 2012. - 158 s.

5. Chanturiya, L. O pravovoi prirode sudebnyh aktov i predelah sudeiskogo pravotvorchestva // V knige: Yuridicheskaya priroda normativnyh postanovleniy Verhovnogo Suda: monografiya; Pod obshch.red. M.T. Alimbekova // L. Chanturiya // - Astana, 2009. - 330 s.

6. Bahtybaev, I.Zh. Problemy primeneniya normativnyh postanovleniy Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan v deyatelnosti organov, osushhestvljajushhih operativno-rozysknye i kontrolno-nadzornye funktsii // I.Zh. Bahtybaev // Mezhd. nauchno-prakt. seminar «Yuridicheskaya priroda normativnyh postanovleniy Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan i ih rol v effektivnosti otpravleniya pravosudiya», g. Almaty, 12 maya 2009 goda. // Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30461689 (data obrashcheniya: 18.07.2025).

7. Abdrasulova, A.E. Ofitsialnoe razyasnenie normativnyh pravovyh aktov: opyt stran EAJeS i probely zakonodatelnogo regulirovaniya v Respublike Kazahstan // A.E. Abdrasulova // Vestnik Evraziyskogo natsionalnogo universiteta imeni L.N. Gumileva. Seriya «Pravo». - 2021. - №3(136). - S. 11-20.

8. Trunk, A. Rol Verhovnogo suda v obespechenii edinoobraziya i razvitiya sudebnoi praktiki: opyt Germanii // A.Trunk // Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30466213 (data obrashcheniya: 18.07.2025).

9. Baishev, Zh.N. Mesto i rol normativnyh postanovleniy v sisteme normativnyh pravovyh aktov i deistvujushchego prava // Zh.N.Baishev // Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30466063 (data obrashcheniya: 18.07.2025).

10. Formy otrazheniya v normativnyh postanovleniyah zapretov, predpisaniy i dozvoleniy // V knige: Yuridicheskaya priroda normativnyh postanovleniy Verhovnogo Suda: monografija // Pod obshch.red. M.T. Alimbekova. - Astana, 2009. - 330 s. // Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31064215&pos=2;-34#pos=2;-34 (data obrashcheniya: 18.07.2025).

11. Alimbekov, M.T. Predely konkretizatsii norm zakonodatelstva v normativnyh // M.T. Alimbekov // Retrieved from Elektronic resourse]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36249336&pos=6;-106#pos=6;-106 (data obrashcheniya: 18.07.2025).

Сведения об авторах:
Авторлар туралы мәліметтер:
Information about authors:

Рысжанова Гүлнұр Саматовна - хат – хабарларға арналған автор, PhD докторы, Қазақстан Республикасы Сот әкімшілігі департаментінің Қарағанды облысы бойынша департаментінің бас маманы, М. Әшімов көшесі, 16, 100001, Қарағанды,Қазақстан.

E-mail: g.s.ryszhanova@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2617-6165.

Ахмет Бергенгул - заң ғылымдарының магистры, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің Қазақстан тарихы және құқық кафедрасының аға оқытушысы, М. Жұмабаев көшесі, 114, 150000, Петропавл, Қазақстан.

E-mail: bekaahmetova@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8306-0708; Scopus Author ID: 58885502700.

Абдрасулов Ермек Баяхметұлы - заң ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының профессоры, Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат Институтының конституциялық, әкімшілік заңнама және мемлекеттік басқару бөлімінің бас ғылыми қызметкері, Қ. Сатпаев көшесі, 2, 010000, Астана, Қазақстан.

E-mail: aermek_19@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4835-9760; Scopus Author ID: 57188854156.

Рысжанова Гульнур Саматовна - автор для корреспонденции, доктор PhD, главный специалист Департамента Судебной администрации Республики

Казахстан по Карагандинской области, улица М. Ашимова, 16, 100001, Караганда, Казахстан.

E-mail: g.s.ryszhanova@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2617-6165.

Ахмет Бергенгул - магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры истории Казахстана и права Северо-Казахстанского университета имени М. Козыбаева, улица М. Жумабаева, 114, 150000, Петропавловск, Казахстан

E-mail: bekaahmetova@gmail.com; ORCID:https://orcid.org/0000-0002-8306-0708; Scopus Author ID: 58885502700.

Абдрасулов Ермек Баяхметович - доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного и гражданского права Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, главный научный сотрудник отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан, улица К. Сатпаева, 2, 010000, Астана, Казахстан.

E-mail: aermek_19@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4835-9760; Scopus Author ID: 57188854156.

Ryszhanova Gulnur Samatovna - corresponding authors, doctor PhD, Chief Specialist, Department of Judicial Administration of the Republic of Kazakhstan for Karaganda Region; 16 M. Ashimov Street, 100001, Karaganda, Kazakhstan.

E-mail: g.s.ryszhanova@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2617-6165.

Akhmet Bergengul - Master of Law Degree, Senior Lecturer of the Department of History of Kazakhstan and Law, M. Kozybayev named after North Kazakhstan University, 114 M. Zhumabayev Street, 150000, Petropavl, Kazakhstan.

E-mail: bekaahmetova@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8306-0708; Scopus Author ID: 58885502700.

Abdrassulov Yermek Bayahmetovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Constitutional and Civil Law of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Chief Researcher of the Department of Constitutional, Administrative Legislation and Public Administration of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan, 2 K. Satpayev Street, 010000, Astana, Kazakhstan.

E-mail: aermek_19@mail.ru; ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4835-9760; Scopus Author ID: 57188854156.